

Lijana Pušinskytė

Neginkluotos pagrindinės organizacijos Klaipėdos mieste 1946–1953 m.

Straipsnyje analizuojamos iki šiol istoriografijoje atskiro dėmesio nesulaukusios neginkluotos pagrindinės organizacijos, veikusios Klaipėdos mieste 1946–1953 m. Darbo tikslas – išnagrinėti šių organizacijų veiklą ir bendradarbiavimą su partizanais. Remiamasi archyviniais dokumentais, įvykių dalyvių liudijimais ir atsiminimais.

ĮVADAS

Visą pokario rezistencijos okupaciniam režimui laikotarpį pasipriešinimo kova vyko įvairiomis formomis. Istoriografijoje nurodomos trys pagrindinės pasipriešinimo rūšys: ginkluota partizaninė kova, neginkluota pagrindinė veikla ir pilietinis pasipriešinimas¹. Išskirtinos pokario metais Lietuvoje išryškėjusios trys neginkluoto pagrindžio veiklos formos: praktinė pagalba partizanams², neginkluotas protestas prieš okupaciją (atsišaukimų platinimas, laikraščių leidimas, trispalvių vėliavų kėlimas) ir savarankiška tautinė (tai yra liberalioji ir lygiagrečiai veikusi katalikiška šviečiamoji) veikla³.

Antrosios sovietų okupacijos metais susiformavo aktyvus pasipriešinimas okupacinei valdžiai. Šioje kovoje vienokiu ar kitokiu santykiu buvo derinama ginkluota partizanų kova su legaliai gyvenančių laisvės kovotojų

pogrindžio veikla. Dalis neginkluotų pagrindžio organizacijų sudarė partizanų rezervą, o tų organizacijų sukūrimą dažnai inicijavo partizanų vadovybė. Tokios pagrindinės organizacijos vykdė partizanų pavedimus: platino atsisaukimus, rinko žvalgybos duomenis, rėmė partizanų grupes pinigais, maisu, sudarė rezervinius partizanų būrius⁴.

Neginkluotos kovos pagrindis sovietų okupacijos metais buvo miesto gyventojų laisvės kovą išreiškiantis rezistencijos sąjūdis⁵. Pasipriešinimo placdarmiai miestuose vienur veikė tiesiogiai vadovaujami ginkluoto pagrindžio štabų, kitur – savarankiškai, palaikydami ryšius tik su ginkluoto pagrindžio kovotojais, o kai kur – ir visai nepriklausomai.

Tokių neginkluotų pagrindinių organizacijų, kurios palaikė ryšius su partizanais ar tiesiog veikė savarankiškai išreikšdamos protestą prieš okupaciją, buvo ir Klaipėdos mieste.

Pastaruoju metu pasipriešinimo kovos Lietuvoje gana plačiai tyrinėjamos, pasirodė nemažai istoriografijos veikalų. Daugiausia išleista darbų, nušviečiančių partizaninį pasipriešinimą Lietuvoje, tuo tarpu neginkluoto pasipriešinimo tema nėra sulaukusi deramo istorikų dėmesio.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti Klaipėdos mieste 1946–1953 m. veikusias neginkluotas

pagrindines organizacijas, kurios teikė praktinę pagalbą partizanams.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti Klaipėdos miesto padėtį po Antrojo pasaulinio karo ir sąlygas, nulėmusias neginkluotų pagrindinių organizacijų kūrimąsi.
2. Aptarti Klaipėdos mieste 1946–1953 m. veikusias neginkluotas pagrindines organizacijas, sąveikavusias su ginkluotu pasipriešinimu.

Pasirinkti tokią temą paskatino ne tik rezistencinės veiklos svarba, bet ir siekis kuo plačiau išanalizuoti šį reiškinį, kadangi kol kas nesama jokių vertingesnių darbų šiuo klausimu. Atskirų monografijų ar straipsnių, skirtų neginkluotam pasipriešinimui Klaipėdos mieste, nėra. Kai kurios monografijos sovietmečio Lietuvos istorijos klausimais tik fragmentiškai paliečia antisovietinį pasipriešinimą Klaipėdoje.

Išeivijos istorikas Kęstutis Girnius monografijoje „Partizanų kovos Lietuvoje“⁶, remdamasis sovietiniais šaltiniais, partizanų atvežtais dokumentų fragmentais ir juos kritiškai analizuodamas, savo veikale pateikė išsamų pokario pasipriešinimo okupacijai Lietuvoje vaizdą. Šiame darbe kalbama ir apie teritorinį Klaipėdos miesto pavaldumą vienam ar kitam aktyviojo pasipriešinimo junginiui. K. Girnius pažymi, jog 1946 m. pradžioje Klaipėda priklausė Telšių apskrityje veikusiai Šatrijos rinktinei⁷. Analogiškus glaustus faktus pateikia Romualdas Misiūnas ir Reinass Taagepera savo veikale „Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980“⁸. Nors išeivijos autoriai gan plačiai nušviečia pokario rezistencijos mastą, tačiau konkrečių užuominų apie 1946–1953 m. Klaipėdoje veikusias pagrindines organizacijas jų darbe nėra.

Posovietinė istoriografija daugiausia dėmesio skyrė skaudiems lietuvių tautos gyvenimo aspektams sovietų režimo metais. Mokslinių darbų apie neginkluotą pasiprie-

šinimą Klaipėdos mieste 1946–1953 m. yra nedaug. Atkūrus nepriklausomybę, pasirodė vos keli moksliniai straipsniai, analizuojantys tam tikrus šio miesto neginkluoto pasipriešinimo tarpsnius ir problemas. Tuo tarpu visą nagrinėjamąjį laikotarpį apibendrinantis, archyviniais dokumentais pagrįstas ir išsamus Klaipėdoje veikusių neginkluotų pagrindinių organizacijų tyrimas iki šiol neatliktas.

Žlugus Sovietų Sąjungai ir panaikinus politinę cenzūrą, tapo prieinami sovietų valdžios institucijų kontroliuoti archyviniai dokumentai, atsirado palankios sąlygos tirti analizuojamam laikotarpiui. Apie tautinį pasipriešinimą parašyta nemažai knygų. Tačiau autoriai, nagrinėję Klaipėdos pokario istoriją, kalbėdami apie pagrindinį neginkluotą pasipriešinimą šiame mieste, savo darbuose dažnai tenkinasi fragmentiškais faktais.

Vienas pirmųjų darbų, kuriame užsiimama apie 1949–1950 m. Klaipėdoje veikusią pagrindinę organizaciją „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“, yra Vyganto Vareikio knyga „Klaipėda XX amžiuje“⁹. Daugiausia dėmesio joje skiriama ekonominėms ir socialinėms Klaipėdos miesto problemoms, bet trumpai paminima ir minėtoji rezistencinė organizacija. Tačiau autorius nenagrinėja šios organizacijos baudžiamosios bylos, nepateikia išsamesnės analizės ir išvadų, o remiasi tik jos nario Česlovo Leono Karecko atsiminimais.

1995 m. žurnale „Annaberger Annalen“ pasirodė V. Vareikio straipsnis „Klaipėda (Memel) in der Nachkriegszeit 1945–1953“, kurio viena iš dalių skirta antisovietiniam pasipriešinimui Klaipėdos mieste¹⁰. Čia pateikiama informacija beveik sutampa su spausdinama knygoje „Klaipėda XX amžiuje“.

Nuo 1991 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga leidžia dokumentinį ir publicistinį „Laisvės kovų archyvą“. Šio leidinio 7 tome publikuojamas straipsnis

„Rezistencija Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte“¹¹, kurį parengė Kazys Budginas ir Saulius Karalius. Remiantis dalyvių prisiminimais, publikacijoje pateikiama pogrindinės veiklos Klaipėdos mieste faktografinė medžiaga. Straipsnyje bendrais bruožais kalbama tik apie pogrindinę organizaciją „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“¹². Kitų pogrindinių neginkluotų organizacijų šie istorikai neanalizavo.

Apie keletą kitų pogrindinių organizacijų, veikusių Klaipėdoje, užsimena istorikė Nijolė Gaškaitė straipsnyje „Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje“¹³. Autorė mini dvi pogrindines organizacijas – „Lietuviška draugija“ ir „Laisvės brolija“, nurodydama tik jų narių skaičių, gyvavimo metus ir dislokacijos vietas.

Lietuvių pasipriešinimo sovietų okupacijos metais istorijos bruožai apžvelgiami Venco Gurskio darbe¹⁴. Tai glausta, populiariai parašyta publikacija, apimanti ginkluotosios ir pasyviosios rezistencijos laikotarpius. Autorius lakoniškai nušviečia pagrindinių įvykių raidą. Darbe trumpai užsimenama ir apie 1949–1950 m. Klaipėdoje veikusią pogrindinę neginkluotą organizaciją „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“.

Vienas išsamesnių darbų, gana plačiai aptariančių Lietuvos pasyvųjų rezistencinį judėjimą, yra Juozo Romualdo Bagušausko knyga „Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas“. Autorius nuodugniai nagrinėja Lietuvos jaunimo laisvės idėjas, pogrindinių organizacijų kūrimąsi, veiklą ir sunaikinimą, KBG represijas ir terorą. Knygoje J. R. Bagušauskas mini dvi Klaipėdos mieste veikusias neginkluotas pogrindines organizacijas: Lietuvos išsivadavimo komitetą ir „Mūsų pavergtą Lietuvą“¹⁵. Istorikas išsamiau šių organizacijų neaptaria.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad istoriografijoje dažnai pasitenkinama near-

gumentuotais bendro pobūdžio teiginiais, jog antisovietinio pasipriešinimo Klaipėdos mieste ir krašte beveik nebuvo. Todėl analizuojant šį reiškinį Klaipėdoje būtina naujai peržvelgti archyvų medžiagą, apklausti to meto liudininkus ir t. t.

Rašant šį straipsnį remtasi keturių grupių istorijos šaltiniais: archyviniais dokumentais, publikuotais šaltiniais, skelbtais prisiminimais ir žodine liudininkų apklausa.

Pirmoji šaltinių grupė – archyviniai dokumentai, t. y. teismų bylos, įvairūs nutarimai, įsakymai, direktyvos, teisės aktai ir kita, saugomi Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Baudžiamųjų bylų, kaip šaltinio, privalumas tas, kad jose plačiai aprašoma atskiro asmens ir pogrindinės organizacijos, kurioje jis kovojo, veikla, gana išsamiai gvildenamas vienas ar kitas įvykis, pateikiant keletą įvairių jo versijų. Kaip daiktiniai įrodymai prie bylų dažnai pridedami iš pogrindininkų atimti dokumentų originalai ar jų nuorašai rusų kalba.

Antroji grupė – publikuoti šaltiniai. Tai įvairūs spausdinti archyviniai dokumentai. Nepriklausomybės metais išleistuose dokumentų rinkiniuose galima rasti tik nedidelę dalį nagrinėjamai temai reikšmingų publikuotų šaltinių.

Iš publikuotų dokumentų tiriamajam darbui reikšmingas Algimanto Liekio sudarytas antisovietinio pogrindžio dokumentų rinkinys „Nenugalėtoji Lietuva“¹⁶. Jame pateikiami svarbiausi tiek pogrindžio spaudoje skelbti, tiek asmeniniuose archyvuose saugomi pasipriešinimo sąjūdžio organizacijų, grupių ir pavienių asmenų dokumentai.

1995 m. išleistame dokumentų rinkinyje „Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose“¹⁷ apžvelgiami įvairūs Klaipėdos miesto pokarinės padėties ir šiame mieste gyvenusių partizanų klau-

simai¹⁸.

1996 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga ir Pasaulio lietuvių bendruomenė išleido du serijos „Lietuvos kovų ir kančių istorija“ dokumentų rinkinius. Pirmajame iš jų – „Laisvės kovos 1944–1953 metais“¹⁹ – publikuojami pačių pokario partizanų rengti dokumentai; antrasis rinkinys – „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais“²⁰. Šiuose dokumentų rinkiniuose aptariami to meto faktai ir žmonės. Publikacijose galima rasti informacijos ir apie Klaipėdos mieste veikusias pagrindines organizacijas, jų numanomą ryšį su aktyviosios rezistencijos dalyviais.

Dviejų pirmųjų grupių šaltiniai leidžia pamatyti ano meto padėtį komunistų valdžios akimis. Sovietų valdžios tendencingai pateikiamą informaciją papildė liudininkų prisiminimai, kurie patvirtina arba paneigia tam tikros archyvinės ar publikuotos informacijos patikimumą.

Trečioji šaltinių grupė – publikuoti atsiminimai. Lietuvos rezistentų gyvenimą, jų dažnai tragišką lemtį nušvietė pati to meto kovotojų karta. Tai žmonės, išlaikę gyvus, autentiškus atsiminimus. Visiems, kurie domisi mūsų tautos pasipriešinimo istorija, paskelbti jų prisiminimai turi unikalią vertę. Tik neseniai tapo įmanoma šiuos amžininkų liudijimus papildyti archyviniais dokumentais. Dar sovietiniais laikais buvo publikuota knygų serija „Faktai kaltina“, kurioje paskelbti aštuonių apskričių suimtų pasipriešinimo dalyvių, nukentėjusių asmenų parodymai. 1968 m. pasirodžiusiame devintajame rinkinyje „Kruvinos žudikų pėdos“ pateikti Jono Žemaičio parodymai, kuriuose teigiama, kad „1948 metų kovo mėnesį jungtinė Kęstučio apygarda apėmė vakarinę respublikos dalį, nuo Kauno iki Klaipėdos miesto“²¹. Tačiau reikia pažymėti, jog šioje knygoje skelbiami partizanų parodymai neatspindi tiesos ir yra ideologizuoti.

Klaipėdos miesto pagrindžio organizacijos „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ narys Č. L. Kareckas yra išleidęs atsiminimų knygą „Raudonųjų vilkolakių brydė“²². Joje liudininkas smulkmeniškai, remdamasis asmeniniais išgyvenimais, aprašė organizacijos, kuriai priklausė, gyvavimo laikotarpį. Lyginant liudininko publikuotų prisiminimų faktinę medžiagą su archyviniais dokumentais, galima daryti tikslesnes išvadas.

Tiriant rezistencijos istoriją, reikia kalbėtis su liudininkais, užrašyti jų prisiminimus, nagrinėti jų pateiktus faktus. Tai įgalina iš pirmų lūpų gauti unikalias informacijos apie to meto įvykius, kovotojų siekius ir išgyvenimus. Liudininkų apklausa taikant sakytinės istorijos metodą patvirtina, kad pagrindžio organizacijų nariai saugumui pateikdavo klaidinančius duomenis, siekdami apsaugoti kitus toms organizacijoms priklausančius asmenis.

Rašant darbą bendrauta su įvykių liudininkais, užrašyti jų atsiminimai. Apklausti visų liudininkų dėl įvairių priežasčių nepavyko. Vis dėlto pasisekė susitikti su pasyviosios rezistencijos dalyviais Zofija Baublyte (Julija Kucborskiene), Stasiu Poška, Alfonsu Ruigiu, Elena Vasiliauskaite-Kupiene ir užrašyti jų atsiminimus.

Straipsnyje pirmenybė teikiama aprašomajam chronologiniam faktų aptarimui. Šio metodo pasirinkimą lėmė tai, kad nagrinėjamas klausimas yra palyginti mažai atspindėtas istoriografijoje. Kritinės analizės metodas įgalino remtis archyviniais dokumentais ir vienų šaltinių medžiagą gretinti su kitų šaltinių duomenimis.

KLAIPĖDOS MIESTO PADĖTIS PO ANTROJO PASAULINIO KARO

Antrojo pasaulinio karo padariniai Klaipėdai ir visam Klaipėdos kraštui buvo ypač skau-

dūs. Po karo iš esmės pasikeitė miesto gyventojų tautinė sudėtis, kurią lėmė priverstinė jo senųjų gyventojų evakuacija į Vokietiją²³. Į ištuštėjusį miestą kėlėsi pavieniai žmonės, daugiausia iš aplinkinių Žemaitijos rajonų. 1945 m. pradžioje Klaipėdoje apsigyveno pirmieji rusų karininkai ir valdininkai²⁴, ilgainiui iš esmės pakeitę miesto gyventojų tautinę sudėtį. Kita besikeliančiųjų į Klaipėdą grupė – kaimiečiai, kurie, kolektyvizuojant ir mechanizuojant LSSR žemės ūkį, liko be darbo²⁵. Kaip motyvą keltis gyventi į Klaipėdą verta paminėti ir bandymus išvengti trėmimų, saugumo persekiojimų ir t. t. Kita vertus, iki 1945 m. liepos turėjo būti baigta pasportizacija – gyventojams išduoti sovietiniai pasai²⁶. Partizanams tai sudarė palankias sąlygas išeiti iš miškų ir imtis pagrindinės veiklos, o tam tinkamiausia vieta buvo miestas. Apie tai, kad vyksta nekontroliuojama partizanų legalizacija, liudijo ir nuolatiniai miestų NKVD–NKGB skyrių pranešimai. 1945 m. rugsėjo 6 d. Klaipėdos NKVD viršininkas perspėjo savo kolegas, kad į Klaipėdą, režiminį ir pasienio miestą, stengiasi patekti ir nuolat čia apsigyventi „įvairūs antisovietinis, nacionalinis ir banditinis elementas“²⁷.

Pirmaisiais pokario mėnesiais Klaipėdoje dar buvo per mažai gyventojų, kad čia galėtų kurtis pagrindinės neginkluotos organizacijos. O komunistų valdžiai tai leido vykdyti griežtesnę žmonių kontrolę. Mieste vykstant socialinės atomizacijos procesams, daugelis naujųjų gyventojų vieni kitų nepažinojo, jų tarpusavio pasitikėjimo lygis buvo menkas. Nesant patikimų žmonių, organizuoti plačią pagrindinę veiklą buvo beveik neįmanoma.

Reikia pažymėti, kad Klaipėdos krašte partizanai veikė ne taip aktyviai kaip kituose Lietuvos rajonuose. Viena vertus, Klaipėdoje vokiečiai laikėsi gana ilgai, miesto apylinkėse buvo įsitvirtinusios sovietų kariuomenė, o tai lėmė vėlesnę, palyginti su kita Lietuvos da-

limi, partizanų veiklą. Antra vertus, miestas buvo beveik visiškai sugriautas, jame praktiškai nebeliko gyventojų. Susiformuoti neginkluotoms pasipriešinimo organizacijoms reikėjo žmonių, puoselėjančių lietuviybę ir gyvenančių nepriklausomos Lietuvos atgimimo dvasia. Klaipėdos regiono pasipriešinimo specifiką lėmė ir tai, kad vietos gyventojai, kurių buvo likę nepaprastai mažai, nepatikliai žiūrėjo ne tik į partizanus, bet ir į čia atsikėlusius lietuvius, priklausiusius pagrindžio organizacijoms. Tuo galima paaiškinti gana epizodišką pasipriešinimo judėjimą Klaipėdos regione.

Daugiausia gyventojų į miestą atvyko 1946 ir 1947 m. (atitinkamai 19 896 ir 19 527 žmonės)²⁸. Kadangi staiga padaugėjo gyventojų, sovietų valdžiai darėsi sunkiau kontroliuoti atvykėlių lojalumą okupantams ir jų ideologijai. Klaipėdos mieste susidarė palankesnė terpė kilti patriotinėms idėjomis ir kurtis pagrindžio organizacijoms. 1946 m. mieste atsirado antisovietinių grupių ir organizacijų, kurios stengėsi užmegzti ryšius su Lietuvos partizanais. O šie savo ruožtu ieškojo ryšių su klaipėdiečiais, mat aplinkiniuose rajonuose veikusiems partizanams Klaipėda buvo ypač svarbi: ryšininkai mieste gaudavo vaistų, tvarsčių, popieriaus ir kitų rašymo reikmenų. Į neginkluotas pagrindines organizacijas pirmiausia būrėsi jauni žmonės, atvykę į Klaipėdą dirbti arba mokytis. Jaunimas ir ypač studentai – jautriausia ir radikaliausia visuomenės dalis – buvo aktyvūs ne tik pavergtoje Lietuvoje, bet ir daugelyje Europos šalių. Naujasis Klaipėdos jaunimas stėjo į neginkluotas pagrindines organizacijas arba pavieniui priešinosi sovietų okupacijai.

Duomenų apie Klaipėdos miesto gyventojų antisovietinės veiklos apraiškas galima rasti 1948 m. gegužės mėn.²⁹ ir 1949 m. balandžio mėn. LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus Akimovo Smirnovo LKP(b) Centro komitetui pateiktose mieste

gyvenusią partizanų ir jų rėmėjų šeimų trėmimo ataskaitose³⁰. 1948 m. ataskaita informuoja, kad Klaipėdos mieste suimtos ir iš jo iškeldintos 8 šeimos, iš viso 28 žmonės³¹. Pabrėžiama, kad šios šeimos buvo aktyvios „nacionalistinio pogrindžio“ pagalbininkės, palaikė ryšius su „banditais“ iki atvažiuodamos į Klaipėdą ir joje gyvendamos. 1949 m. ataskaitoje jau nurodoma, kad iškeldintos 23 šeimos³². Po iškeldinimo operacijų Klaipėdos mieste, pasak A. Smirnov, „buvo ramu“³³. Tačiau „kai kurie iš vietinių pagrindinės tautybės asmenų kalbėjo priešišškai“³⁴. Tarp tokių priešišškai pasisakančiųjų buvo minimi inteligentijos atstovai, kurie taip pat ruošėsi būti iškeldinti. Galima daryti prielaidą, jog lietuvių inteligentai suvokė savo antisovietinės veiklos padarinius. Po iškeldinimo sovietų valdžia užsiėmė „aiškinamuoju darbu“. Tuo buvo siekiama dvejopų tikslų: pirma, bandoma įbauginti Klaipėdos gyventojus ir padaryti juos lojalesnius komunistinei santvarkai, antra, norima nuraminti lietuvių visuomenę išaiškinant trėmimų priežastis. Pasak LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus, „aiškinamasis darbas“ davė norimą rezultatą – mieste nebebuvo girdėti antisovietinių kalbų³⁵.

1949 m. už antisovietinę veiklą laisvės atėmimu buvo nubausti Juozas Stankevičius ir Juozas Visockis. J. Stankevičius, 1945–1946 m. dirbdamas Klaipėdos prekybos uoste, užmezgė ryšius su Vygantu, uosto darbininku³⁶. Bendraminčiai dažnai kalbėdavo „antitarybinėmis temomis“, išsakydami ketinimą stoti į partizanų būrį. 1946 m. vasarą J. Stankevičius per Vygantą užmezgė ryšį su aktyviosios rezistencijos dalyviu Vaidila, veikusiu Palangos apskrityje³⁷. Vėliau Vaidila dažnai atvykdavo į Klaipėdą verbuoti partizanų ir visada apsistodavo J. Stankevičiaus arba J. Visockio butuose³⁸. J. Visockis su partizanu buvo pažįstamas nuo 1945 m. gegužės ir

per jį teikdavo aktyviosios rezistencijos dalyviams pagalbą pinigais, kuriuos aukodavo bendradarbiai ir pažįstami žmonės³⁹. Tėvo ryšį su partizanais liudija ir J. Visockio sūnaus prisiminimai⁴⁰. Už bendradarbiavimą su partizanu Vaidila J. Stankevičius ir J. Visockis buvo nuteisti 25 metus kalėti⁴¹.

Kadangi daugiau informacijos apie pavienių žmonių antisovietinę veiklą tuo metu nerasta, galima spėti, kad antisovietškai nusiteikę lietuviai mieste veikė pavieniui arba būrėsi į atskiras pagrindines organizacijas. „LLA Šatrijos grupė“ buvo pirmoji Klaipėdoje įkurta pagrindinė neginkluota antisovietinė organizacija, palaikiusi ryšį su partizanais.

„LLA ŠATRIJOS GRUPĖ“

Pagrindinė neginkluota antisovietinė organizacija „LLA Šatrijos grupė“ įkurta 1946 m. Klaipėdos mieste. Lietuvos laisvės armija (toliau – LLA) – svarbiausia 1941–1946 m. veikusi pasipriešinimo organizacija, kurios tikslas – Lietuvos nepriklausomybė⁴². LLA apėmė beveik visą Lietuvos teritoriją ir veikė Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Šiaulių apygardose⁴³. LLA programoje buvo išsakytas tikslas įsteigti LLA Klaipėdos apygardą, jungiančią aktyviosios rezistencijos dalyvius⁴⁴. Tačiau nesant palankių sąlygų tai nebuvo įgyvendinta.

Galimybė plėsti partizanų veiklą Klaipėdos krašte ir pačiame mieste atsirado 1946 m., kai į Klaipėdą atsikėlė daug iš aktyviojo pasipriešinimo pasitraukusių asmenų, palaikančių ryšius su gimtinėje veikiančiais partizanais. Viena tokių buvo E. Vasiliauskaitė-Kupienė – pagrindinė Klaipėdoje susikūrusios „LLA Šatrijos grupės“ figūra⁴⁵. Prieš tapdama šios pagrindinės organizacijos lydere, ji palaikė ryšius su Telšių apskrities Luokės valsčiaus Šatrijos

partizanų rinktine, vadovaujama Vlado Montvydo⁴⁶.

1946 m. spalį E. Vasiliauskaitė atvyko į Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnaziją mokytis ir čia pradėjo burti bendraminčius. Organizaciją sudarė šeši legaliai gyvenantys nariai: Genovaitė Baguševičiūtė, Jonas Baliutavičius (Kazakevičius), Povilas Kantauskas, Balius Kšenavičius, Elena Vasiliauskaitė ir Juozas Vėlius⁴⁷. Pasak liudininkės E. Vasiliauskaitės-Kupienės, grupei priklausė dar vienas narys – „Vincas Šlageris, kuris ir buvo šios organizacijos išdavikas“⁴⁸.

Pagrindinė organizacijos veiklos gairė buvo praktinė pagalba Šatrijos rinktinės partizanams. Šatrijos rinktinė veikė Telsių apskrityje, kuri priklausė Žemaičių apygardai⁴⁹.

Grupės lyderė, gyvendama Klaipėdoje, per ryšininę Mariją Jocienę nuolat palaikė glaudžius ryšius su Šatrijos partizanų rinktine⁵⁰. E. Vasiliauskaitė susitikdavo su M. Jociene kas savaitę ir gaudavo iš jos pogrindyje spausdinamą laikraštį „Malda girioje“, atsišaukimų lapelių. Juos grupė turėdavo išplatinti Klaipėdos mieste. Atsišaukimų E. Vasiliauskaitė yra gavusi ir iš brolio Boleslovo Vasiliausko, Šatrijos rinktinės partizano. Jie buvo skirti Lietuvos Nepriklausomybės Aktui paminėti. Lapeliai, išplatinti vasario 9 d., ragino neiti į sovietinius rinkimus: „Nebalsuodami mes visam pasauliui parodysim, kad nekenčiame komunizmo ir reiškiame protestą prieš tarybinį spaudimą ir teroristinius veiksmus Lietuvoje.“⁵¹ Atsišaukimai paprastai būdavo platinami ten, kur telkdavosi daugiau žmonių. Taip buvo siekiama paskleisti informaciją kuo didesniai žmonių būriui⁵².

Organizacijos veikla nesiribojo vien lapelių platinimu. „LLA Šatrijos grupės“ nariai stengėsi surinkti kuo daugiau informacijos apie padėtį Klaipėdos mieste ir perduoti žinias partizanams.

J. Baliutavičius (Kazakevičius) į Klaipėdos miestą atvyko slapstydamasis nuo so-

vietų saugumo dėl savo partizaninės veiklos Utenoje. Informacijos, kad J. Baliutavičius gyvendamas Klaipėdoje palaikė ryšius su Utenos partizanais, nėra. Tačiau baudžiamojoje byloje jis buvo kaltinamas antisovietine veikla ir Klaipėdoje, ir Utenoje⁵³.

Saugumo struktūros susekė ir likvidavo neginkluotą pagrindinę organizaciją, vadovaujamą E. Vasiliauskaitės. Organizacijos nariai buvo kaltinami sovietinės tėvynės išdavimu, antisovietinės organizacijos sukūrimu ir antisovietine propaganda. Teismas, vykęs 1947 m. liepos 4 d., skyrė „LLA Šatrijos grupės“ nariams tokias bausmes: B. Kšenavičius ir G. Baguševičiūtė nuteisti kalėti 5, E. Vasiliauskaitė – 8, o kiti – 3 metus⁵⁴.

1946–1947 m. Klaipėdos mieste veikusi neginkluota pagrindinė organizacija „LLA Šatrijos grupė“ buvo įkurta su Šatrijos rinktinės partizanų pagalba. Pagrindinis šios organizacijos tikslas buvo padėti partizanams platinti atsišaukimus, laikraščius, rinkti Klaipėdos mieste žvalgybinę informaciją. „LLA Šatrijos grupės“ veiklos mastas priklausė nuo partizanų aktyvumo, materialinių išteklių ir galimybių. Visuose antisovietiniuose lapeliuose, platintuose Klaipėdos mieste, buvo skleidžiamos tautinės idėjos, rašoma apie rusinimo žalą, idealizuojamas nepriklausomos Lietuvos laikotarpis.

„GELEŽINIS KETVERTAS“

Baudžiamoji agentūrinė „Paauglių“ byla buvo iškelta 1947 m. Klaipėdos mieste veikusiai „Geležinio ketveto“ organizacijai, kuri būrėsi Klaipėdos ryšių kontoroje⁵⁵. Organizacijai priklausė keturi nariai: Jonas Braziulis, Petras Gudelis, Antanas Udrikas ir Klementas Želvys⁵⁶. Aktyviausias „Geležinio ketveto“ veikėjas buvo A. Udrikas. Anot tardytojų, 1945 m. gyvendamas Mažeikiuose, jis įstojo į lietuvišką „nacionalistinį gaujos

būrį⁵⁷ ir priklausė Žemaičių apygardos Alkos partizanų rinktinei. Išbuvęs joje keletą mėnesių, suklastojęs dokumentus, legalizavosi ir atvyko į Klaipėdą. 1946 m. A. Udrikas įsidarbino Ryšių kontoroje ir prisidėjo prie čia jau veikusios pagrindinės neginkluotos organizacijos, kuri propagavo „antitarybines idėjas“, veiklos. Klaipėdoje A. Udrikas palaikė ryšius su Mažeikiuose veikusiais partizanais. Tai liudija paties A. Udriko teisme duoti parodymai, jog ne kartą iš Klaipėdos į Mažeikius vežęs vaistus, o iš Alkos partizanų rinktinės į Klaipėdą – atsišaukimus ir nelegalią pagrindinę spaudą⁵⁸.

Pagrindinis teisme šiai organizacijai mestas kaltinimas buvo antisovietinės propagandos kurstymas tarp Ryšių kontoros darbininkų darbo metu. Anot kaltintojų, „Geležinio ketverto“ organizacijos nariai pasisakė „prieš sovietų valdžią ir Raudonąją armiją, garbino gyvenimą Smetonos režimo ir fašistinės Vokietijos metu“⁵⁹. Jie ragino jaunimą nestoti į komjaunimą, išsakė teroristinius ketinimus komjaunimo ir aktyvo atžvilgiu⁶⁰, agitavo netarnauti Raudonojoje armijoje, stoti į Lietuvos partizanų grupes.

1947 m. kovo 20 d. „Geležinio ketverto“ nariai buvo nuteisti kalėti nuo 5 iki 10 metų⁶¹.

Informacijos apie šios pagrindinės organizacijos gyvavimą ir veiklą esama tik LYA saugomoje baudžiamojoje byloje. Tai neleidžia plačiau panagrinėti „Geležinio ketverto“ ryšių su Alkos partizanais.

„VISVYDO TĖVONIJS VYTAUTO GRANDIS“

Sumanymas įsteigti „Visvydo tėvonijos Vytauto grandį“ kilo 1948 m. Kęstučio partizanų apygardos štabe, kuriame buvo subrandinta mintis, jog lietuvių Klaipėdos mieste palaikyti būtina kurti antisovietinį

pogrindį, pajėgų kovoti su vis stiprėjančia sovietų valdžia⁶².

Apie numanomą tokio pobūdžio organizacijų gyvavimą iki „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ sukūrimo galima spręsti iš Kęstučio partizanų apygardos vado J. Žemaičio liudijimų, kad „1948 metų kovo mėnesį jungtinė Kęstučio apygarda apėmė vakarinę respublikos dalį, nuo Kauno iki Klaipėdos“⁶³. Šiai apygardai priklausė labai didelė teritorija, tad nutarta ją padalyti į dvi dalis – Kęstučio ir Prisikėlimo apygardas. Pasak J. Žemaičio, 1948 m. balandį susiformavusios Kęstučio apygardos „šerđį sudarė Pietų Žemaitijos (Aukuro, Žebenkšties ir Vaidoto) rinktinės bei Klaipėdos pogrindžio organizacija, kuriai priklausė legaliai gyvenantys žmonės“⁶⁴. Apie galimą pagrindinės organizacijos gyvavimą kalbama ir „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ baudžiamosios bylos protokole. Jame teigiama, esą tokią antisovietinę pagrindinę organizaciją (dar prieš atsirandant „Vytauto grandžiai“) „mes jau sutriuškinome“⁶⁵. Daugiau duomenų apie šią organizaciją rasti nepavyko.

LYA saugomas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (toliau – LLKS) organizacijos „Vytauto grandis“ narių – Klaipėdos mokytojų instituto studentų Jaro (Stasio Mačiulio), Sakalo (Stasio Beitos) ir Aro (Petro Žąsyčio) – 1949 m. lapkričio 20 d. susirinkimo protokolas⁶⁶. Susirinkime buvo nutarta steigti pagrindinę grupę, kurios tikslas – apsaugoti moksleivių dvasią nuo „rusiškojo-žydiškojo komunizmo“⁶⁷. Dar buvo ketinama leisti laikraštį „Vytauto grupė“, bet šį pavadinimą turėjo galutinai „tvirtinti arba pakeisti Kęstučio apygardos štabas“⁶⁸. Kęstučio apygardos štabas patvirtino kitą laikraščio pavadinimą – „Kalavijas už laisvę“.

Steigiamajame protokole minima, kad „Vytauto grandies“ vado (štabo viršininko) pareigas eina S. Mačiulis, o S. Beita ir P. Žąsytis – štabo nariai. Pogrindžio organizacijos vadas S. Mačiulis iškėlė tikslą skleisti tarp

jaunimo laisvės idėjas, telkti lietuvių tautą kovai su sovietų valdžia ir atkurti Lietuvos nepriklausomybę⁶⁹. S. Mačiulio sukurtos organizacijos nariai pažymėjo, kad visa lietuvių tauta kenčia sovietų spaudą, o tautos patriotai išejo į miškus kovoti su okupantais ir tautos išdavikais. Pasak S. Mačiulio, studentai taip pat turi vienytis ir drąsiai kovoti, kad būtų atkurta Lietuvos valstybė⁷⁰.

Neabejotina, kad „Vytauto grandies“ vadovybė buvo priklausoma nuo Kęstučio apygardos štabo. Neginkluotos studentų organizacijos steigiamojo protokolo galutinėje pastaboje rašoma, kad „Vytauto grandies“ nutarimus priima, keičia ir atmeta LLKS organizacijos Kęstučio apygardos štabas⁷¹. Tačiau dokumentų, kurie liudytų, kad Kęstučio apygardos štabas nurodinėjo Klaipėdos mieste gyvavusiai organizacijai, nėra išlikę.

Klaipėdoje veikusios pagrindinės organizacijos nario Č. L. Karecko atsiminimų knygoje „Raudonųjų vilkolakių brydė“, išleistoje 1998 m., pažymima, kad „Stasys Mačiulis atvyko iš Skaudvilės gimnazijos su Kęstučio apygardos partizanų štabo vadovybės išankstiniu nurodymu suorganizuoti pagrindinę LLKS organizaciją Klaipėdos miesto Mokytojų institute“⁷².

„Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ artimiausi veiklos tikslai ryškiausiai atsispindi organizacijos steigiamajame protokole. Jame buvo numatyta: „susitikti su partizanu Lyrū“⁷³ (Jonu Nuobaru) iš Kęstučio apygardos štabo ir smulkiau aptarti organizacijos darbą; artimiausiu metu įsigyti rašomąją mašinėlę; įrengti įrankių slėptuvę; įsigyti bent du kišeninius ginklus.

Pasipriešinimo organizacijos nariai suprato, kad jų darbo sėkmė priklauso nuo gero veiklos organizavimo. Minėtame protokole nurodoma, kokie asmenys gali tapti organizacijos nariais. Pagal įstatus į šią pagrindžio organizaciją galėjo būti priimti tik gerai pažįstami fiziškai sveiki vyrai ir moterys⁷⁴.

Kaip ir partizanai, konspiracijos sumetimais nariai pasirinkdavo slapyvardžius. Kiekvienas jų pasirašydavo priesaikos lapą, kuriame prisiėkdavo neišsižadėti tėvynės Lietuvos, netapti išdaviku, saugoti visas LLKS vadovybės patikėtas paslaptis, vykdyti vadovybės įsakymus, teikti jai tikslias žinias ir pan.⁷⁵ Protokole taip pat sakoma, kad kiekvienas asmuo, tapęs tikruoju organizacijos nariu, privalo vykdyti visus nurodymus, kuriuos gaus raštu per jam artimiausią organizacijos narį⁷⁶.

Pasak Kęstučio apygardos organizacijų protokolo, kiekvienas narys pažinojo tik artimiausius savo draugus, kurie jį ir įtraukė į organizaciją⁷⁷. Štabas skyrė skyrininkus (kiekvienas štabo narys jų turėjo ne daugiau kaip tris), kurie periferijoje sudarė trijų–aštuonių žmonių skyrius⁷⁸. Skyrininkai su štabu susiekdavo tik per ryšininką, skiriamą vadovybės štabo. Taigi vadovybė taip pat neturėjo tiesioginio ryšio su skyrininkais⁷⁹. Ši sistema buvo sukurta tam, kad organizacijos nariai kuo mažiau žinotų vienas apie kitą. Taigi sulaukęs ir tardomas asmuo galėjo atskleisti daugiausia tris–aštuonis savo bendrininkus. Kitų organizacijos narių jis nepažinojo⁸⁰. Tokia struktūra turėjo apsaugoti organizaciją vienam iš jos narių patekus į KGB pinkles.

Spaudos draudimo metais viena svarbiausių neginkluoto pasipriešinimo formų Lietuvoje tapo pagrindžio leidiniai. Tada didžiausią darbą nudirbo knygnešiai, platinę lietuvišką spaudą. Po Antrojo pasaulinio karo sovietų valdžia stengėsi užkirsti kelią nepriklausomos Lietuvos siekiams kontroliuodama ir cenzūruodama spausdintą žodį.

Sunkiomis pokario sąlygomis pagrindininkai leido laikraščius ir platino juos tarp nepriklausomybės ir lietuviybės idėjas puoselėjančių žmonių. Laikraščiuose buvo publikuojami straipsniai, kuriuose pagrindininkai aiškino kovos su okupacine valdžia

tikslius ir žadino tautinę jaunimo savimonę. Vieni pirmųjų šios veiklos entuziastų buvo partizaninio karo dalyviai, siekę atkurti nepriklausomą Lietuvą⁸¹. Į pasyviąją rezistenciją buvo įsitraukę miestuose, miesteliuose ar kaimuose gyvenantys gimnazistai, studentai, inteligentai ir kiti, kuriems nesvetimos išsižadavimo iš komunistų sistemos idėjos.

Analizuojant pokario Klaipėdoje sudariusią padėtį, būtina pažymėti, kad iki 1949 m. aktyvesnės pagrindinės veiklos mieste nebūta. Nebuvo leidžiama nei patriotinių laikraščių, nei nelegalių brošiūrų. Tik 1949 m. Klaipėdos mieste susikūrus „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ pagrindžio organizacijai, atsirado galimybė leisti savo laikraštį.

Mintis įkurti organizaciją ir leisti laikraštį kilo Kęstučio apygardos vadovybės štabe. Atsakingu už šio plano įgyvendinimą buvo paskirtas iš Skaudvilės gimnazijos atsijęs S. Mačiulis, kuris įgalioto organizacijos narį S. Beitą leisti laikraštį⁸².

Tam reikėjo ne tik žmonių, bet ir techninių priemonių. Rašomąją mašinėlę pavyko pavogti iš „Žinijos“ draugijos⁸³. Anot liudininkų, tai buvęs ypač pavojingas žingsnis, nes KGB gerai suvokė rašomųjų mašinelių svarbą pagrindinės spaudos leidėjams.

Radus patalpas ir įsigijus rašomąją mašinėlę, pradėti pirmojo laikraščio spausdinimo darbai. 1949 m. gruodžio 10 d. pasirodė pirmasis Klaipėdos miesto pagrindinės organizacijos laikraščio „Kalavijas už laisvę“ numeris⁸⁴. Jame buvo siekiama „[...] žadinti merdincios tautos sąmonę, gelbėti jaunąją kartą nuo svetimų, bolševikinių tendencijų, ginti lietuviškus papročius ir skatinti brolius naujam žygiui. [...] Laikraščio redakcija sveikina kovojančius brolius, linki jiems pasisekimo ir kviečia visus tautiečius paskutinėn kovon.“⁸⁵ Šio numerio straipsniai orientavosi į studentus ir moksleivius, kuriuos ypač bandė paveikti sovietinė ideologija. Leidinio

pabaigoje skaitytojų buvo prašoma paremti naująją organizaciją pinigais.

Antrasis „Kalavijo už laisvę“ numeris pasirodė prieš pat Naujuosius metus, t. y. 1949 m. gruodžio 31 d. Laikraštyje atsirado kelios naujos rubrikos: „Lietuvos moksleivui“, „Mirtis lietuvių tautos priešams komjaunuoliams!“, tarptautinė apžvalga „Ar gali Tarybų Sąjunga laimėti III pasaulinį karą?“⁸⁶ Moksleiviai ir studentai raginami puoselėti tautinę savimonę, kartu dėkojama už pagrindžiui paaukotus 280 rublių.

Trečiasis laikraščio numeris išėjo 1950 m. vasario 13 d. Daugiausia dėmesio jame buvo skiriama vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktui. Žmonės buvo raginami tapti LLKS nariais, skatinami daugiau padėti Lietuvos laisvės kovotojams. Leidėjai vėl kreipėsi į moksleivius, iškeldami patriotizmo svarbą, kartu patarė mokytis ir „komunistinių mokslų“ – kad gebėtų palyginti praeitį ir dabarties socializmo realybę.

1950 m. kovo 1 d. pasirodė ketvirtasis „Kalavijo už laisvę“ numeris. Jo akcentas – artėjantys SSRS Aukščiausiosios Tarybos rinkimai. Žmonėms buvo siūloma nedalyvauti rinkimuose siekiant parodyti, kad lietuviai nepalaiko komunistinės valdžios ir priešinasi okupacijai. Rinkimų boikotu buvo norima pademonstruoti, kad Lietuva yra prievarta įtraukta į SSRS sudėtį, todėl ji nesutinka nei būti SSRS dalimi, nei priimti bolševikinę vergijos. Laikraštyje rašoma apie partizanus, kurie kovoja ir žūva už Lietuvos laisvę. Publikacijų autoriai pasisako prieš bolševikinę propagandą, ragina gyventojus netikėti komunistais⁸⁷.

Paskutinis – penktasis – „Kalavijo už laisvę“ numeris pasirodė balandžio 24 d. Jame buvo toliau plėtojamos pirmųjų keturių laikraščio numerių temos: moksleiviai raginami puoselėti lietuvių, priešintis sovietų valdžiai ir palaikyti aktyviąją rezistenciją.

Leidinio tiražas buvo nedidelis – vos dvylika egzempliorių. Pasak Č. L. Karecko,

spaudinių akivaizdžiai nepakako, todėl vienas egzempliorius eidavo iš rankų į rankas⁸⁸. „Kalavijas už laisvę“ ir „Laisvės varpas“ (Kęstučio apygardos laikraštis, kuris, partizanui Lyrui bendradarbiaujant su pagrindžio organizacijos nariu Jonu Laurinavičiumi, būdavo atgabenamas į Klaipėdą⁸⁹) buvo platinami Mokytojų instituto bibliotekoje, kur tuo metu dirbo vienas iš pagrindžio dalyvių Č. L. Kareckas.

Šis pagrindyje leistas laikraštis kalba apie pagrindinę veiklą Klaipėdos mieste. Išlikę laikraščio egzemplioriai rodo pagrindžio organizacijos „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ pastangas stiprinti Klaipėdos gyventojų lietuvišką tautinę savimonę.

„Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ veikla nesiribojo vien laikraščio leidimu. Taip pat buvo renkami duomenys, vaistai, ginklai ir pinigai partizanams.

Kęstučio apygardos štabas davė nurodymą Klaipėdos miesto pagrindinei organizacijai rinkti, kaupti ir perduoti įvairią informaciją. Yra išlikę vado S. Mačiulio įsakymai organizacijos nariams nustatyti tarp studentų komjaunuolius⁹⁰. Pagrindžio organizacijos narys Napoleonas (Vaclovas Kedys) išaiškino 60 studentų komjaunuolių. Juos suskirstė į dvi grupes – „aktyviusius“ ir „pasyviusius“⁹¹ – ir šią informaciją perdavė štabo vadovybei. Kęstučio apygarda iš Klaipėdos miesto pagrindinės organizacijos gaudavo ne tik surinktus duomenis, bet ir pinigines aukas. Tai patvirtina Jaro (S. Mačiulio) 1950 m. balandžio 30 d. įsakymas Napoleonui: „Įsakau Napoleonui iki gegužės 5 d. surinkti 50–75 rublius pinigų aukoms. Surinkti kuo greičiau, nes turim iki gegužės 7 d. išsiųsti pinigus į apygardą.“⁹² Galima daryti išvadą, kad „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ buvo rezervinis Kęstučio apygardos partizanų būrys.

S. Mačiulis dažnai siuntinėjo studentams anoniminius įspėjamuosius laiškus, kuriuose

ragino nestoti į komjaunimą ir neišduoti Lietuvos laisvės. Pasak Č. L. Karecko, tik po teismo proceso paaiškėjo, kad vienas iš Klaipėdos mokytojų instituto studentų vieną tokį laišką nunešė į MGB ir įteikė majorui Vladui Bubnovui⁹³. Anot liudininkų, informatorius galėjo būti P. Žąsytis (Aras)⁹⁴. Laiškui patekus į saugumą, ši studentų organizacija pradėta sekti. Tardymo metu taip pat paaiškėjo, kad studentas Petras Rudis laikraštį „Laisvės varpas“ nešdavo į MGB ir nurodydavo, iš ko jį gavęs. Taip ši pagrindinė organizacija pateko į MGB akiratį. Sekimui ir suėmimams vadovavo majoras V. Bubnovas. Būdami jauni ir stokodami patirties, pagrindžio dalyviai iki pat suėmimo nepastebėjo, kad yra sekami.

Dokumentuose užsimenama, kad Kęstučio apygardos partizanų štabo narys Lyras (J. Nuobaras), perdavinėjęs minėtosios apygardos nurodymus Klaipėdos mieste veikusiai neginkluoto pasipriešinimo organizacijai „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“, buvo KGB agentas. Šį faktą savo paliudijimuose (užrašyti 1996 m.), saugomuose Klaipėdos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos skyriuje, mini Janina Mackevičienė⁹⁵.

Apie tai, kad Lyras buvo agentas, rašoma ir Gintaro Visocko straipsnyje „Aš – KGB agentas Lyras...“, publikuotame „Valstiečių laikraštyje“⁹⁶. Straipsnio pavadinimas paimtas iš paties Lyro kalbos, pasakytos 1996 m. kovo 19 d. LNK televizijos laidoje „Prieštarauk“. Trūkstant dokumentų šiandien galima tik spėlioti, „kas gi nutildė Lyrą – į valdžią atėjusi LDDP, buvę sėbrai ar liudininkai, buvę partizanai, galintys į dienos šviesą išvilkkti gerokai daugiau, nei pats sokolovininkas norėtų, jo juodų darbų“⁹⁷. Tad iki šiol neaišku, kas išdavė „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ narius.

Saugumui susekus „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ veiklą, prasidėjo pagrindžio organizacijos narių suėmimai. Pirmasis 1950 m. gegužės 11 d. į MGB rankas pateko

grupės vadas S. Mačiulis (Jaras)⁹⁸. Tai sužinoję, kiti organizacijos nariai ėmė naikinti pagrindinę spaudą, raštiškus nurodymus, priesaikos lapus, kitus dokumentus. Iki 1950 m. birželio pabaigos suimta dvylika organizacijos narių.

Pasak liudininko S. Poškos, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ vienijo kur kas daugiau žmonių – organizaciją galėjo sudaryti apie 60 narių⁹⁹. Kita buvusi šios organizacijos narė Z. Baublytė, sugebėjusi pasislėpti nuo saugumo ir sudeginti organizacijos archyvą bei daugelio narių priesaikos lapus, teigia organizacijai priklausius apie 40 narių¹⁰⁰. Taigi tikslaus „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ narių skaičiaus nustatyti neįmanoma, nes organizacijos archyvas sunaikintas, o išlikę liudininkai to negali pasakyti dėl organizacijoje veikusios konspiracinės sistemos, kuri riboja informaciją.

Suėmus organizacijos narius, be jau minėtų laikraščių, priesaikos lapų, popierių, rasta ir daugiau įkalčių. Atlikus kratas organizacijos slėptuvėje, aptikta rašomoji mašinėlė, straipsnių juodraščių ir keletas ginklų¹⁰¹.

1950 m. lapkričio 22–23 d. Klaipėdoje vyko teismo procesas, kuriame organizacijos nariai buvo kaltinami sovietinės tėvynės išdavimu, antisovietinės organizacijos sudarymu ir antisovietine propaganda. Pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 58-1a straipsnį visi jie kaip „liaudies priešai“ buvo apkaltinti „tėvynės išdavimu“¹⁰² bei antisovietinės organizacijos „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ sukūrimu. Kaltinimas antisovietine propaganda ir antisovietinės spaudos platinimu tarp studentų ir miesto visuomenėje pateiktas ne visiems organizacijos nariams.

Baigiamajame žodyje prokuroras Vladas Rozovas reikalavo, kad karo tribunolas kaltinamuosius, „pamynusius socializmo idealus“, nubaustų aukščiausią išimties bausme – sušaudyti¹⁰³. Advokatai, apeliuodami

į jauną teisiamųjų amžių, prašė bausmę sušvelninti¹⁰⁴. Nuosprendyje, paskelbtame Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vardu, LSSR VRM kariuomenės karo tribunolas pareiškė, kad teisiamųjų kaltė visiškai įrodyta. Beveik visi (su keliomis išimtimis) buvo nuteisti 25 metams pataisos lagerių ir 5 metams pažeidžiant teisės bei konfiskuojant priklausantį turtą¹⁰⁵.

1949 m. susikūrusios ir pusmetį gyvavusios pagrindinės organizacijos „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“, bendradarbiavusios su Kęstučio apygardos partizanais, pagrindiniai tikslai buvo siekis atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, skatinti jaunimą palaikyti lietuvišką dvasią, platinti LLKS pagrindų leidžiamą spaudą. Šios organizacijos įkūrimą inicijavo patys partizanai. „Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ buvo rezervinis Kęstučio apygardos būrys, o jos struktūra buvo racionali konspiracijos atžvilgiu. Naujų narių buvo ieškoma per asmeninius ryšius ir pasitikint žmonių patriotiškumu. Vis dėlto šie kontaktai baigėsi išdavyste ir organizacijos narių suėmimu. Kadangi sovietinio saugumo tinklas buvo platus, o jauniems pagrindininkams stigo patirties, organizacija buvo greitai susekta ir panaikinta.

„LIETUVIŠKA DRAUGIJA“

1953-ieji Lietuvoje buvo lūžio metai: organizuota partizanų veikla iš esmės baigėsi, tad jaunimo pagrindžio organizacijoms teko pačioms formuoti savo veiklos prioritetus ir ieškoti naujų darbo formų. Nors tuo metu Lietuvoje dar slapstėsi per tris šimtus partizanų, ginkluoto pasipriešinimo istorija baigėsi. Kita vertus, Josifo Stalino mirtis, Kremliaus intrigos ir Lavrentijaus Berijos sušaudymas trikdė čekistų darbą. Jie laukė nurodymų, nedrįsdami prognozuoti, kaip keisis režimas. Besikeičianti padėtis Sovietų Sąjungoje, parti-

zaninio karo pabaiga ir naujų pasipriešinimo formų paieškos nepristabdė pagrindinių organizacijų kūrimosi. Po 1953 m. pasipriešinimas Lietuvoje ėgavo kitas formas: kūrėsi pagrindinės jaunimo organizacijos, buvo platinami laikraščiai ir atsišaukimai, keliamos vėliavos, viešai minimos tautinės ir religinės šventės ir t. t.¹⁰⁶ Kita vertus, pasikeitė ir okupacinės valdžios santykis su užkariautų kraštų gyventojais. Po J. Stalino mirties liautasi gyventojus tremti, fizinį genocidą pakeitė dvasinis nutautinimas ir ateizacija, pasitelkta gerokai rafinuotesnė propaganda¹⁰⁷.

1953 m. Klaipėdos mokytojų institute buvo jaučiama priešinimosi okupantų valdžiai, kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę dvasia, kuriai reikštis kūrėsi antisovietinės organizacijos, vis dar palaikydavusios ryšius su pavieniais partizanis¹⁰⁸.

1953 m. spalio mėnesį Klaipėdos mokytojų institute antro kurso studentas Stasys Vyšniauskas kartu su kitais tos pačios mokyklos įstaigos studentais įsteigė antisovietinę pagrindinę organizaciją „Lietuviška draugija“. Anot saugumiečių, nurodymą įkurti tokią organizaciją S. Vyšniauskas gavęs iš „gaujos, besislapstančios Rietavo rajone, iš kur pats buvo kilęs“¹⁰⁹.

Tai, kad tuo metu aktyvus partizaninis pasipriešinimas iš esmės jau buvo nuslopintas, galėjo skatinti jaunimą vykti į miestus ir ten steigti neginkluotas pagrindines organizacijas. 1953 m. gruodžio 15–17 d. vykęs LKP CK VIII plenumas aptarė mokyklų darbą¹¹⁰. Jame buvo akcentuojamas ideologinis mokyklų poveikis visuomenei. Pranešimą apie mokyklinio jaunimo idėjinį ir politinį auklėjimą skaitė LSSR MT pirmininko pavaduotojas Kazimieras Liaudis, kuris pareiškė, kad „buržuaziniai nacionalistai ir sumuštų nacionalistų ginkluotų bandų likučių vadeivos bando [...], o kai kur ir sukuria iš besimokančio jaunimo antitarybines organizacijas ir grupes, kurių tikslas teroristinių ir diversinių aktų

vykdymas, antitarybinių lapelių platinimas ir kitas ardomasis darbas“¹¹¹.

Remiantis „Lietuviškai draugijai“ iškelta baudžiamąja byla ir S. Vyšniausko parodymais, galima teigti, kad mintis įkurti šią organizaciją kilo aktyviojo pasipriešinimo dalyviams¹¹². Konkrečių faktų apie partizanų grupę, veikusią Rietavo rajone ir paskatinusią įkurti Klaipėdos mokytojų institute „Lietuvišką draugiją“, rasti nepavyko.

„Lietuviška draugija“ turėjo S. Vyšniausko parengtus įstatus su programa ir buvo iškelusi tikslą kovoti prieš sovietinę santvarką Lietuvoje¹¹³. Įstatuose buvo pabrėžiama, kad ši pagrindinė organizacija yra sukurta demokratiniiais ir krikščioniškais pagrindais ir siekia Lietuvos laisvės, nes „Tėvynės gynimas kiekvienam LD nariui yra pirmoji šventa pareiga“¹¹⁴. Organizacijos nariai, Klaipėdos mokytojų institute skleidami antisovietines idėjas, ragino moksleivius nestoti į komjaunimą, o kai kuriuos iš jų įtraukė ir į „Lietuvišką draugiją“.

Pasak „Lietuviškos draugijos“ įstatų, organizacijos nariu galėjo tapti kiekvienas lietuvis jaunuolis. Amžiaus cenzas – 14–34 metai. Sulaukęs 34 metų, „patvirtinus ir leidus ratelio vadovybei, narys galėjo likti organizacijoje“¹¹⁵. Įstatai numatė, kad kiekvienas narys privalo kelti savo politinį išsilavinimą, vykdyti organizacijos sprendimus, palaikyti ryšį su Lietuvos partizanis, „kovoti prieš lietuviškų tradicijų pažeidimus“, studijuoti karo mokslus, būti doras ir teisingas¹¹⁶.

Įsteigtoji pagrindinė organizacija rengė pasitarimus, kuriuose aptarė ir naujų narių įtraukimą. Iš viso draugiją sudarė septyni nariai: Romualdas Abromaitis (Lobiškis), Valentinus Baltmiškis, Irena Beinortaitė (Neužmirštuolė), Ona Jablonskytė (Rugiagėlė), Antanina Jakaitė (Vilija), Lida Naujokaitė (Vilnelė) ir Stasys Vyšniauskas (Vinfridas)¹¹⁷.

Informacijos apie šios organizacijos veiklą rasta tik jai iškeltoje baudžiamojoje byloje.

Vienas svarbiausių įrodymų, liudijančių Klaipėdos mokytojų institute susibūrusios pagrindinės grupės narių veiklą priešinantį okupantų valdžiai, yra du išlikę laikraščio „Į laisvę“ numeriai¹¹⁸. Iš viso išleisti penki ranka rašyti šio leidinio numeriai, kuriems straipsnius apie Lietuvos istoriją, nepriklausomą Lietuvą, taip pat eilėraščius, apsakymus bei sovietų valdžią kritikuojančias publikacijas rašė organizacijos nariai.

„Lietuviška draugija“ išplatino dvidešimt antisovietinių proklamacijų¹¹⁹. Atsišaukimuose buvo raginama minėti Vasario 16-ąją, ginklu kovoti prieš bolševizmą ir siekti Lietuvos nepriklausomybės.

Organizacijos nariai rengėsi dar vienam žingsniui – ant Klaipėdos mokytojų instituto stogo iškelti tautinę vėliavą, kuri lietuviams „bylotų apie laisvą ir nepriklausomą Lietuvos gyvenimą“¹²⁰. Šis sumanymas liko neįgyvendintas, nes sovietų saugumas organizacijos narius suėmė beplatinančius Klaipėdos mieste atsišaukimus.

1954 m. gegužės 11 d. teismo nuosprendžiu nuteisti trys „Lietuviškos draugijos“ nariai: S. Vyšniauskas – kalėti 10, R. Abromaitis – 8 ir V. Baltmiškis – 6 metus be teisių suvaržymo¹²¹.

Klaipėdos mokytojų institutas veikė dar dvejus metus, kol buvo sujungtas su Šiaulių mokytojų institutu¹²². Tikėtina, kad tai, jog Klaipėdos mokytojų institute pokaryje veikė dvi neginkluotos pagrindinės studentų organizacijos („Visvydo tėvonijos Vytauto grandis“ ir „Lietuviška draugija“), galėjo paskatinti valdžią perkelti šį institutą į Šiaulius.

IŠVADOS

1. Iškart po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje nebuvo palankių sąlygų neginkluotajai rezistencijai. Tik 1946–1947 m. mieste pa-

gausėjus gyventojų, atsirado galimybė kurtis neginkluotoms pagrindžio organizacijoms.

2. Aktyvus Lietuvos partizaninio sąjūdžio vaidmuo ginkluotojo pasipriešinimo laikotarpiu lėmė ir Klaipėdos miesto pagrindžio organizacinę veiklą. Daugelis iki 1953 m. Klaipėdoje veikusių neginkluotų pagrindžio organizacijų artimai bendravo su partizanais ir buvo ginkluotojo sąjūdžio pagalbininkės.

3. Aktyviausiai antisovietines idėjas reiškė jaunimas, atvykęs į Klaipėdą mokytis ar dirbti iš gretimų rajonų, taip pat asmenys, turėję ryšių su aktyviojo pasipriešinimo dalyviais, veikusiais Žemaitijos ir Kęstučio apygardose. Mokyklose įsikūrusios pagrindinės organizacijos palaikė ryšius su partizaniniu judėjimu, moksleiviai buvo partizanų ryšininkai ir aktyvūs pagalbininkai leidžiant bei platinant pagrindžio spaudą ir atsišaukimus. Daugelis pagrindžio jaunimo organizacijų rinko žvalgybos duomenis, pinigus ir maistą partizanams, jų nariai buvo pasirengę įsitraukti į aktyvią partizaninę kovą.

4. Saugumas Klaipėdos mieste veikusias organizacijas greitai išaiškino dėl jų viešai ir aktyviai demonstruojamų neginkluoto pasipriešinimo formų. Už antisovietinę veiklą pagrindinių organizacijų nariai buvo baudžiami laisvės atėmimu. Jiems buvo keliamos baudžiamosios bylos ne tik už neginkluoto pasipriešinimo veiksmus, bet ir už ryšius su aktyviojo pasipriešinimo dalyviais.

5. 1946–1953 m. mieste veikė keturios pagrindinės neginkluotos organizacijos, palaikiusios ryšius su dviem didžiausiais Vakarų Lietuvos srities partizanų junginiais – Žemaičių (Šatrijos ir Alkos rinktinės) ir Kęstučio apygardomis.

6. Klaipėdos pagrindinės organizacijos narių gausa nepasizymėjo. 1946–1953 m. mieste veikusioms keturioms neginkluoto pasipriešinimo organizacijoms priklausė nuo 58 iki 78 narių. Organizacijoms buvo iškel-

tos baudžiamosios bylos, o 29 pagrindinės veiklos dalyviams skirtos laisvės atėmimo bausmės nuo 6 iki 25 metų. Organizacijos paprastai gyvavo iki vienerių metų.

7. Neginkluotas pasipriešinimo judėjimas, pasireiškęs aktyviu antisovietinių nuotaikų, politinių siekių demonstravimu, yra svarbus

Nuorodos

¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 9.

² Žmonės gyveno, studijavo legaliai, bet turėjo nuolatinį ryšį su partizanais, vykdė įvairias jų užduotis, prireikus dalyvaudavo ir karinėse operacijose.

³ N. Gaškaitė, „Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, t. 19, p. 5.

⁴ Ibid., p. 11.

⁵ N. Gaškaitė, „Pasipriešinimo formos ir pritaikymo ribos“, *Priklausomybės metų (1940–1990) lietuvių visuomenė: pasipriešinimas ir / ar prisitaikymas*, Vilnius, 1996, p. 154.

⁶ K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Chicago, 1987.

⁷ Ibid., p. 272.

⁸ R. J. Misiūnas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*, Vilnius, 1992.

⁹ V. Vareikis, *Klaipėda XX amžiuje*, Klaipėda, 1993, p. 67.

¹⁰ V. Vareikis, „Klaipėda (Memel) in der Nachkriegszeit 1945–1953“, *Annaburger Annalen. Jahrbuch über Litauen und deutsch–litauische Beziehungen*, Heidelberg, 1995, Nr. 3, S. 52–66.

¹¹ K. Budginas, S. Karalius, „Rezistencija Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte“, *Laisvės kovų archyvas*, 1993, t. 7, p. 44–60.

¹² Ibid., p. 56–57.

¹³ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 5–48.

¹⁴ V. Gurskis, *Lietuvių laisvės kovos. 1940–1990 m. (istorijos bruožai)*, Vilnius, 1996, p. 48.

¹⁵ J. R. Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius, 1999, p. 370, 382.

¹⁶ *Nenugalėtoji Lietuva. Antisovietinis pogrindis. Kalba dokumentai*, sud. A. Liekis, Vilnius, 1993, t. 1–2.

ir reikšmingas istorinis įvykis. Kiekvienas neginkluotos antisovietinės organizacijos veiksmas reiškė opoziciją sovietinei sistemai. Nauji dokumentai ir liudininkų apklausos rodo, kad, kitaip nei buvo manyta iki šiol, pokario metais Klaipėdos mieste neginkluotas antisovietinis pasipriešinimas egzistavo.

¹⁷ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, sud. A. Tyla, Vilnius, 1995.

¹⁸ Ibid., p. 379.

¹⁹ *Lietuvos kovų ir kančių istorija: laisvės kovos 1944–1953 metais*, sud. D. Kuodytė, A. Kašėta, Kaunas, 1996.

²⁰ *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, sud. N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas, 1996.

²¹ *Kruvinos žudikų pėdos. Faktai kaltina. Nacionalistų antilaudinė veikla pietinėje Žemaitijos dalyje: archyviniai dokumentai, IX rinkinys*, Vilnius, 1968, p. 219.

²² Č. L. Kareckas, *Raudonųjų vilkolakių brydė*, Kaunas, 1998, p. 46–111.

²³ A. Juška, „Mažlietuvių evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais“, *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 76.

²⁴ A. Hermann, „Klaipėdiškių likimas Lietuvoje po 1945 metų“, *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius, 2000, p. 79.

²⁵ N. Kairiūkštys, *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais*, Vilnius, 1987, p. 74.

²⁶ K. Kasparas, *Lietuvos karas. Antroji Sovietų Sąjungos agresija. Pasipriešinimas. Ofensyvinės gynybos tarpsnis 1944 m. vasara–1946 m. pavasaris*, Kaunas, 1999, p. 386.

²⁷ Ibid., p. 387.

²⁸ N. Vitkutė, „Klaipėdos gyventojai“, *Aukuras. Klaipėdos kultūros raidos bruožai*, Klaipėda, 1992, p. 9.

²⁹ LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų šeimų trėmimą, 1948 m. gegužės 28 d., *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 379–381.

³⁰ LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų,

pasiturinčių ūkininkų šeimų trėmimą, 1949 m. balandžio 2 d., *ibid.*, p. 528–529.

³¹ LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų šeimų trėmimą, *ibid.*, p. 379.

³² LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų, pasiturinčių ūkininkų šeimų trėmimą, *ibid.*, p. 528.

³³ LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų šeimų trėmimą, *ibid.*, p. 379.

³⁴ *Ibid.*, p. 379–380.

³⁵ LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo informacija LKP(b) CK apie Klaipėdos mieste gyvenusių partizanų, jų rėmėjų, pasiturinčių ūkininkų šeimų trėmimą, *ibid.*, p. 528–529.

³⁶ Nuosprendis J. Stankevičiui Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vardu (rusų k.), LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18607, l. 50.

³⁷ *Ibid.*, l. 51.

³⁸ *Ibid.*, l. 52.

³⁹ *Ibid.*, l. 27.

⁴⁰ D. Janauskaitė, „Pokario tragedijos dar gyvos“, *Klaipėda*, 2006, vasario 15, p. 1–7.

⁴¹ Nuosprendis J. Visockiui Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vardu (rusų k.), LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18607, l. 28; Nuosprendis J. Stankevičiui Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vardu (rusų k.), *ibid.*, l. 52.

⁴² D. Kuodytė, „Lietuvos laisvės armija ir jos reikšmė pokario pasipriešinimui“, *Laisvės kovų archyvas*, 1995, t. 14, p. 6.

⁴³ „Lietuvos laisvės armijos dokumentų rinkinys“, *ibid.*, p. 40.

⁴⁴ K. Kasparas, *Lietuvos laisvės armija*, Kaunas, 2002, p. 237.

⁴⁵ Nuosprendis Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vardu (rusų k.), 1947 m. liepos 4 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20131, l. 67.

⁴⁶ E. Vasiliauskaitės-Kupienės, „LLA Šatrijos grupės“ narės, atsiminimai. Užrašė L. Pušinskytė 2006 m. kovo 13 d.

⁴⁷ Nuosprendis Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vardu (rusų k.), 1947 m. liepos 4 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20131, l. 68.

⁴⁸ E. Vasiliauskaitės-Kupienės, „LLA Šatrijos grupės“ narės, atsiminimai.

⁴⁹ K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius, 1990, p. 272.

⁵⁰ Baudžiamosios bylos kaltinamoji išvada (rusų k.), 1947 m. liepos 4 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20131, l. 87.

⁵¹ Atsišaukimas „Lietuviai“, *ibid.*, l. 48.

⁵² E. Vasiliauskaitės-Kupienės, „LLA Šatrijos grupės“ narės, atsiminimai.

⁵³ Nuosprendis Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vardu (rusų k.), 1947 m. liepos 4 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20131, l. 66.

⁵⁴ *Ibid.*, l. 69.

⁵⁵ Agentūrinės bylos Nr. 188 „Paaugliai“ memorandumas (rusų k.), 1947 m. kovo 20 d., *ibid.*, ap. 54, b. 479, l. 124.

⁵⁶ LSSR MGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo Puryševio Salmino pažyma (rusų k.), 1947 m. kovo 23 d., *ibid.*, l. 28.

⁵⁷ A. Udriko 1947 m. kovo 25 d. tardymo protokolai (rusų k.), *ibid.*, l. 13.

⁵⁸ A. Udriko 1947 m. kovo 25 d. parodymai apie antisovietinę veiklą (rusų k.), *ibid.*, l. 21.

⁵⁹ Agentūrinės bylos Nr. 188 „Paaugliai“ memorandumas (rusų k.), *ibid.*, l. 125.

⁶⁰ Agentūrinės bylos Nr. 188 „Paaugliai“ nuosprendis Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vardu (rusų k.), 1947 m. kovo 27 d., *ibid.*, l. 146–147.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Č. L. Kareckas, *op. cit.*, p. 59.

⁶³ *Kruvinos žudikų pėdos. Nacionalistų antilaidinė veikla pietinėje Žemaitijos dalyje*, p. 219; A. Pocius, „Kovos už Lietuvos laisvę ir Kęstučio apygardos partizanai“, *Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai*, 1998, Nr. 6, p. 102.

⁶⁴ *Kruvinos žudikų pėdos. Nacionalistų antilaidinė veikla pietinėje Žemaitijos dalyje*, p. 225.

⁶⁵ Baudžiamojo teismo bylos protokolai (rusų k.), 1950 m. lapkričio 20 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 4, l. 198.

⁶⁶ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolai Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., *ibid.*, l. 42.

⁶⁷ *Ibid.*, l. 42/1.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 42/2.

⁶⁹ A. Ruigio, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ nario, atsiminimai. Užrašė L. Pušinskytė 2005 m. spalio 26 d.

⁷⁰ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolas Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, l. 42/1; K. Budginas, S. Karalius, op. cit., p. 57.

⁷¹ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolas Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, l. 42/2.

⁷² Č. L. Kareckas, op. cit., p. 58.

⁷³ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolas Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, l. 42/2.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Priesaikos lapas, ibid., l. 102.

⁷⁶ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolas Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., ibid., l. 42/1.

⁷⁷ *Nenugalėtoji Lietuva. Lietuvių pogrindžio vadovybės okupacijų metais (1940–1953): dokumentų rinkinys*, sud. A. Liekis, t. 6, Vilnius, 2002, p. 529.

⁷⁸ *Teisiniai norminiai dokumentai LLKS*, Vilnius, 1995, p. 72.

⁷⁹ LLKS organizacijos trijų studentų susirinkimo protokolas Nr. 1, 1949 m. lapkričio 20 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, l. 42/2.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ R. Čekutis, „Partizanų spauda 1944–1953 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2(16), p. 181.

⁸² A. Ruigio, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ nario, atsiminimai.

⁸³ Č. L. Kareckas, op. cit., p. 61.

⁸⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 3, l. 44/8.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid., l. 44/11.

⁸⁷ Ibid., l. 45/2.

⁸⁸ Č. L. Kareckas, op. cit., p. 61.

⁸⁹ A. Ruigio, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ nario, atsiminimai.

⁹⁰ Jaro įsakymai, 1950 m. balandžio 30 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 3, l. 86.

⁹¹ Įsakymas Napoleonui nustatyti, kas grupėje yra komjaunuoliai, 1950 m. balandžio 30 d., ibid., l. 89.

⁹² Įsakymas Napoleonui surinkti pinigus, 1950 m. balandžio 30 d., ibid., l. 45/2.

⁹³ Č. L. Kareckas, op. cit., p. 66.

⁹⁴ A. Ruigio, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ nario, atsiminimai.

⁹⁵ J. Mackevičienės liudijimas dėl Lyro, 1996 m., Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Klaipėdos skyrius, l. 2.

⁹⁶ G. Visockas, „Aš – KGB agentas Lyras...“, *Valstiečių laikraštis*, 1996, balandžio 20, p. 8.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ S. Mačiulio suėmimo ir tardymo protokolas, 1950 m. gegužės 11 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 1, l. 3.

⁹⁹ S. Poškos, „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ nario, atsiminimai. Užrašė L. Pušinskytė 2005 m. spalio 26 d.

¹⁰⁰ Z. Baublytės (J. Kucborskienės), „Visvydo tėvonijos Vytauto grandies“ narės, atsiminimai. Užrašė L. Pušinskytė 2006 m. kovo 17 d.

¹⁰¹ Organizacijos narių tardymo protokolai, 1950 m. birželio 17 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 1, l. 51–53.

¹⁰² N. Gaškaitė, „Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje“, p. 7.

¹⁰³ Baudžiamojo teismo protokolas, 1950 m. lapkričio 22 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 21896/3, t. 4, l. 201.

¹⁰⁴ Ibid., l. 203.

¹⁰⁵ Ibid., l. 209.

¹⁰⁶ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 13.

¹⁰⁷ J. Bagušauskas, „Jaunimo antisovietinis pasipriešinimas Lietuvoje 1944–1960 m.“, *Laisvės kovų archyvas*, 1996, t. 17, p. 23.

¹⁰⁸ V. Kašauskienė, „Represinių įstaigų medžiaga apie Lietuvos moksleivių antisovietinę raišką 1952–1953 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1997 metai, Vilnius, 1998, p. 375.

¹⁰⁹ Specialusis pranešimas LKP Klaipėdos komiteto sekretoriui A. Kaireliui „Apie antitarybinės grupės atskleidimą Klaipėdos pedagoginėje mokykloje“, 1953 m. lapkričio mėn., LYA, f. K-1, ap. 14, b. 324, l. 6.

¹¹⁰ V. Kašauskienė, op. cit., p. 374.

¹¹¹ LSSR vidaus reikalų ministro K. Liaudžio kalba LKP CK VIII plenumo, vykusiame 1953 m. gruodžio 15–17 d., LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 1771, ap. 131, b. 215, l. 70.

¹¹² S. Vyšniausko apklausos protokolas, 1954 m. balandžio 24 d., ibid., f. K-1, ap. 58, b. 33788/3, t. 1, l. 73.

¹¹³ Organizacijos „Lietuviška draugija“ nuostatai, ibid., t. 2, l. 43–6.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid., l. 43–6–43–6 a. p.

¹¹⁷ Specialusis pranešimas LKP Klaipėdos komiteto sekretoriui A. Kaireliui „Apie antitarybinės grupės atskleidimą Klaipėdos pedagoginėje mokykloje“, ibid., ap. 14, b. 324, l. 4.

¹¹⁸ Ibid., ap. 58, b. 33788/3, t. 2, l. 76–77.

¹¹⁹ Atsišaukimas „Broli lietuvi!“, ibid., l. 59–4.

¹²⁰ R. Abromaičio tardymo protokolas, 1954 m. balandžio 26 d., ibid., l. 83.

¹²¹ Nuosprendis Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vardu, 1954 m. gegužės 11 d., ibid., l. 151–153.

¹²² A. Juška, „Mokykla didžiųjų permainų laikotarpiu (1935–1947)“, *Aukuras. Klaipėdos kultūros raidos bruožai*, p. 133–134.

Gauta 2007 10 05
Klaipėdos universitetas,
Tilžės g. 13, Klaipėda

Lijana Pušinskytė

UNARMED UNDERGROUND ORGANIZATIONS IN THE TOWN OF KLAIPĖDA IN 1946–1953

Summary

The paper is concerned with unarmed underground organizations which were active in the town of Klaipėda from 1946 to 1953, which gave practical help to partisans.

During the Second World War Klaipėda suffered huge material losses, and it had a very sparse population. Under such circumstances, there were almost no conditions to form an anti-Soviet resistance. From 1945 to 1946, the number of residents increased a chance to form anti-Soviet organizations. The Soviet security was not able to control people who held anti-Soviet views as strictly as before. Young people who had come to the town to study or work from the neighbouring regions were the most active, as were people who kept in touch with participants in the active

resistance. All this furthered the formation of unarmed organizations in Klaipėda. Until the end of the partisan war the initiators and founders of such organizations were members in the armed resistance.

Between 1946 and 1953, there were four secret unarmed organizations in the city, which kept in touch with the partisan units of the Žemaičiai and Kęstutis *apygardos* (military districts).

The membership of the groups in Klaipėda was not numerous. Between 1946 and 1953, there were from 58 to 78 members in the four organizations. All of them were on trial, and 29 participants in the secret activities were sentenced from 6 to 25 years in prison.